variantelor realizate între 1781 şi 1799. Cu atât mai mult considerăm că luarea în considerare a etapelor redactării textelor filosofice de către Samuil Micu Clain este semnificativă din punctul de vedere al constituirii limbajului filosofic românesc, oferind în cazul multor neologisme prima lor apariţie într-un text românesc[16].

Fără a avea pretenţia să construiască un sistem filosofic original, Samuil Micu încearcă întâi să creeze un limbaj filosofic românesc. Judecând doar textul tipărit în 1799, Anton Dumitriu avea dreptate să spună: „Dificultăţile terminologice sânt enorme". Afirmaţia sa trebuie însă nuanţată, privind evoluţia terminologiei în textul *Loghicii* între 1781 şi 1799. Iar acest fapt îl va obliga pe editorul textelor filosofice ale lui Samuil Micu să publice măcar varianta manuscrisă iniţială, dacă nu şi pe cea din 1786.

SAMUIL MICU AND THE BEGINNING OF THE PHILOSOPHICAL LANGUAGE IN ROMANIAN
(SOME CONSIDERATIONS REGARDING HIS *LOGHICA*)

(Abstract)

Beginning with the first manuscript redaction of *Loghica*, it appears that the text has suffered till the moment of its printing (1799) different transformations in the direction of renouncement at the proper philosophical terminology to the use of words from the common language or with creation of new words in the spirit of the Romanian language. The fact is a conclusion of the Enlightenment's ideology, who was giving importance to the access of the common people to culture, but, also, a possible influence of a model taken from the contemporary evolution of the German or Hungarian literary language.

Cuvinte-cheie: Samuil Micu Clain, terminologie filosofică, neologisme, limbă literară.
Key-words: Samuil Micu Clain, philosophical terminology, neology, literary language.

alinmihaigherman@yahoo.com

Alexandru Mareş

O SCRIERE IMAGINARĂ: *PĂUCENIA* LUI ALEXANDU-VODĂ DIN ŢARA MOLDOVEI

1. Cu aproape cinci decenii în urmă, Atanasie Popa a lansat o ipoteză care avea să facă oarecare carieră în rândul unor cercetători ai trecutului nostru cultural: izvorul principal al *Cărţii româneşti de învăţătură*, tipărită la Iaşi în 1643, ar fi fost reprezentat de o cazanie românească datând din epoca lui Alexandru Lăpuşneanu,

[16] Am introdus o parte din aceste prime atestări în H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ediţia a doua şi a treia sub sigla Micu, *Loghica*, 1781.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

rolul mitropolitului Varlaam rezumându-se la transpunerea acelor omilii care nu figuraseră în „vechea întorsură". Punctul de plecare al acestei ipoteze îl constituia mărturia expresă a popii Urs din Cotiglet (j. Bihor) că a transcris „această carte ce să cheamă păucenie dintru păuceniia lui Io Alixandru-Vodă din ţara Moldovei"[1]. Copia manuscrisului bihorean executată în 1680 cuprindea o serie de omilii, majoritatea regăsindu-se în *Cazania* lui Varlaam. Veridicitatea informaţiei comunicate de popa Urs ar fi fost confirmată de patru manuscrise ardeleneşti, anterioare anului 1643, care conţineau omilii identificabile şi în cuprinsul ediţiei ieşene[2].Ulterior, aflând de scrisoarea adresată în 1637 ţarului Mihail Feodorovici, în care Varlaam susţinea că avea traduse „cuvântările la sfânta evanghelie", cercetătorul clujean şi-a restrâns argumentaţia la un singur manuscris, considerat a fi scris înaintea anului 1637[3].

Părerile lui Atanasie Popa au cunoscut curând câţiva aderenţi (George Ivaşcu, Pandele Olteanu, Scarlat Porcescu, Florian Dudaş, Gabriel Ţepelea)[4], dintre care unul a încercat o fundamentare lingvistică a noii ipoteze[5].

Opinia folosirii de către Varlaam a unor traduceri mai vechi ni s-a părut de la bun început inacceptabilă. Motivul? Felul în care Atanasie Popa stabilise vechimea celor patru manuscrise aduse în discuţie nu putea rezista unui examen critic serios. Am făcut publică această constatare mai demult, precizând, totodată, că asupra subiectului vom reveni cu alt prilej[6]. Între timp, împotriva ipotezei s-a pronunţat şi Dan Horia Mazilu, care a invocat caracterul neconvingător al argumentaţiei de susţinere[7].

[1] *Texte vechi în Cazania lui Varlaam,* în „Mitropolia Ardealului", X, 1965, nr. 1–3, p. 73 (se va cita în continuare Popa, *Cazania*).

[2] Popa, *Cazania*, p. 75–87; idem, *Există o Cazanie moldovenească în secolul al XVI-lea?*, în „Cercetări de lingvistică", X, 1965, nr. 1, p. 73–84 (se va cita în continuare Popa, *Izvoarele*).

[3] *Care este contribuţia lui Varlaam la Cazania sa din 1643. Stadiul actual al cercetărilor*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XLVIII, 1972, nr. 3–4, p. 172–181 (se va cita în continuare Popa, *Contribuţia*).

[4] George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, 1, [Bucureşti, 1969], p. 141, nota 3; Pandele Olteanu, *Sintaxa şi stilul paleoslavei şi slavonei*, Bucureşti, 1974, p. 339; Scarlat Porcescu, *Cazania Varlaam (1643) în evoluţia scrisului şi tiparului românesc*, în volumul *Târgovişte, cetate a culturii româneşti*. Partea I *Studii şi cercetări de bibliofilie*, Bucureşti, 1974, p. 195–199 (se va cita în continuare Porcescu, *Cazania*); idem, *Tiparniţa de la Biserica Sf. Trei Ierarhi – Iaşi. Cea dintâi carte imprimată în Moldova*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XLVII, 1971, nr. 3–4, p. 207–213 (se va cita în continuare Porcescu, *Tiparniţa*); Florian Dudaş, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, p. 36–37; idem, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului*, [Partea I], Oradea, 1985, p. 95–100, idem, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 43–48; Gabriel Ţepelea, *Semnificaţia unor vechi manuscrise româneşti*, în volumul autorului *Opţiuni şi retrospective*, Bucureşti, 1989, p. 133.

[5] Este vorba de Scarlat Porcescu, pentru lucrările căruia, vezi nota 4.

[6] Vezi recenzia noastră la cartea lui Florian Dudaş (*Cazania lui Varlaam în Transilvania*), în LR, XXXIV, 1985, nr. 2, p. 147–148.

[7] *Proza oratorică în literatura română veche*, Partea a II-a (*Renaşterea. Barocul*), Bucureşti, 1987, p. 63–68; idem, *Recitind literatura română veche*, Partea a II-a: *Genurile literare*, Bucureşti, 1998, p. 343–344.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

Pe scurt acesta este stadiul în care se găseşte în prezent cercetarea ipotezei despre *Păucenia* (= cazania) lui Alexandru-Vodă din ţara Moldovei: admisă de unii, contestată, mai mult în trecere, de alţii. În plus, cei din urmă nu au furnizat nici o explicaţie în legătură cu sursa informaţiei transmise de popa Urs. Sunt câteva motive care ne-au determinat să dăm curs vechii promisiuni. În nota de faţă, vom examina, prin urmare, această ipoteză, precum şi suportul ei lingvistic, datorat lui Scarlat Porcescu.

2. Într-o primă etapă a cercetării, eşafodajul demonstraţiei lui Atanasie Popa se sprijinea pe convingerea că cele patru manuscrise ardeleneşti cuprinzând omilii ce se regăsesc şi în *Cartea românească de învăţătură* sunt anterioare ediţiei ieşene din 1643. Cum am mai arătat, întemeiat pe informaţia pe care Varlaam a transmis-o ţarului în 1637, autorul şi-a limitat ulterior argumentaţia la un singur manuscris: *Codicele Drăganu* (ms. nr. 6 din biblioteca Institutului de Lingvstică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj). În cuprinsul acestuia, Atanasie Popa a identificat trei omilii existente şi în *Cazania* lui Varlaam.

Nicolae Drăganu, căruia îi datorăm aducerea în circuitul ştiinţific a manuscrisului, îl considera, după „filigrana hârtiei", scris în anii 1640–1650[8]. Într-o încercare de datare mai precisă a manuscrisului, Atanasie Popa a indicat copierea sa în 1600, an pe care l-a aflat notat pe fila 30^{v}: ⁘ (= 7108–5508 = 1600)[9]. Cum însă notaţia respectivă (⁘) nu avea nimic a face cu anul 7180 (ѵѱѳ), ea reproducând în realitate forma de imperativ a verbului slavon ⁘ „a privi"[10], autorul a revenit asupra datării manuscrisului. De această dată, el a atras atenţia asupra unei însemnări din anul 7142 (= 1634), prezentă pe fila 107^{r}, care ar dovedi că scrierea manuscrisului este anterioară datei respective[11]. Am respins această datare într-o cercetare întreprinsă acum zece ani, precizând că: 1) anul din însemnare se pretează la mai multe lecţiuni, care variază între 7118 (= 1609 sau 1610) şi 7158 (= 1649 sau 1650); 2) notiţa respectivă este lipsită de valoarea pe care i-a acordat-o autorul clujean[12], ea reprezentând probabil încercarea vreunui cititor de a nota una dintre formele consacrate prin care debutează o însemnare propriu-zisă: ⁘ (?) ⁘ ⁘ ⁘ „în anul 7100 (?) în zilele principelui Ardealului"; 3) variantele de filigran de pe hârtia manuscrisului se regăsesc, în forme identice, pe hârtia documentelor din anul 1642, iar datarea filigranologică delimitează anii 1632–1652; 4) omiliile conţinute (la Bobotează, la Buna-Vestire, la Joia Mare şi la

[8] *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti*, în „Dacoromania", III, 1922–1923, p. 472.

[9] *Codicele Drăganu (precizări privind vechimea lui)*, în „Steaua", XIV (156), ianuarie 1963, p. 128.

[10] Ceea ce reiese din traducerea *vezi*, pe care acelaşi cercetător a notat-o mai târziu în dreptul cuvântului ⁘.

[11] Popa, *Cazania*, p. 76; Popa, *Izvoarele*, p. 76–77.

[12] Vezi Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche*, p. 65: „Datarea codicelui din anul 1634, propusă de At. Popa pe baza interpretării unor «mâzgălituri» (ce ar da anul 7142)... are nevoie de o susţinere mai solidă".

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

Sâmbăta Mare)[13] reproduc, cu unele omisiuni şi mici preschimbări, textul *Cazaniei* lui Varlaam[14] şi, în consecinţă, copierea manuscrisului s-a efectuat în intervalul 1643–1652[15].

Ţinem să precizăm că nici celelalte trei manuscrise, pe care iniţial Atanasie Popa le-a adus în sprijinul ipotezei sale, nu conţin indicaţii care să le plaseze înaintea anului 1643[16].

3. Prin Scarlat Porcescu, ipoteza lui Atanasie Popa a căpătat o argumentare lingvistică. Totodată, această ipoteză a suferit şi o anumită modificare, în sensul că acel Alexandru-Vodă din Moldova (autorul nu s-a putut hotărî dacă e vorba de Alexandru Lăpuşneanu, Alexandru Movilă, Alexandru Iliaş sau Alexandru Coconul) ar fi adunat într-un volum mai multe cazanii răzleţe, traduse de diverşi traducători din Transilvania. Ulterior, Varlaam a pus la contribuţie aceste vechi tălmăciri ardeleneşti, stilizându-le în vederea tipăririi.

Seriile sinonimice din textul *Cărţii româneşti de învăţătură* (*liubov – iubire – dragoste; slavă – mărire; izbăvire – mântuire; tvoreţ – ziditor* etc.) ar demonstra, după Scarlat Porcescu, că omiliile din cuprinsul cărţii au fost transpuse în româneşte de mai mulţi traducători[17]. Aceştia ar fi „tâlcovnicii", amintiţi în *Cuvânt către cetitoriu*, unde Varlaam precizează: „Adunat-am din toţi tâlcovnicii sventei evanghelii, dascalii besearecii noastre" (CRV 45, III^{v}/7–8)[18]. Interpretarea este evident greşită, în pasajul precitat *tâlcovnicii* desemnând pe comentatorii, interpreţii pericopelor

[13] Vezi *Codicele Drăganu*, f. 30^{v}–33^{r}/18, 36^{r}/1–48^{r}/15, 48^{r}/16–60^{v}/15 şi 60^{v}/15–62^{v}/18 (ultima porţiune conţine un fragment din omilia la Joia Mare, nesemnalat de Atanasie Popa).

[14] Copia din *Codicele Drăganu* reţine unele fonetisme particulare care se întâlnesc exact în aceleaşi locuri şi în cuprinsul ediţiei ieşene: *rre* (f. 56^{v}/8), *să aiubu* (scris ѣw aiⷭQѵ, f. 57^{v}/14), *iuşiurare* (f. 57^{v}/8); cf. în *Cartea românească de învăţătură: rre* (f. 115^{r}/13), *să aiubu* (116^{r}/5), *iuşiurare* (116^{r}/1–2). Semnificativă pentru relaţia directă dintre cele două texte este şi o greşeală intervenită la tipărirea ediţiei: {{ьce (116^{v}/19–117^{r}/1), căreia în manuscris îi corespunde grafia {ьce (f. 59^{r}/17), cu litera ь scrisă peste bara verticală de la litera {.

[15] Vezi articolul nostru *Povestea călugăriţei care şi-a scos ochii (versiunea din **Codicele Drăganu**)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XX, 2002, p. 36–37 (republicat în volumul *Cărţi populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuţii filologice*, Bucureşti, 2006, p. 154–157).

[16] Manuscrisul nr. 69 din biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba-Iulia şi Sibiu nu este copiat în 1639, cum susţine autorul (Popa, *Cazania*, p. 79; Popa, *Izvoarele*, p. 77), ci cel mai devreme în 1648 (vezi articolul nostru *Sfârşitul lumii (anii 7000 şi 8000) în textele slavo-române şi româneşti din secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XXII, 2004, p. 120). Despre alt manuscris aparţinând Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj (ms. rom. 131), autorul clujean susţinea că a fost scris „aproape în acelaşi timp" cu cel sibian, ambele fiind copiate de acelaşi copist (Popa, *Cazania*, p. 81–82; Popa, *Izvoarele*, p. 77). Acum când ştim că manuscrisul sibian nu a fost scris mai devreme de anul 1648, datarea manuscrisului clujean înaintea anului 1643 nu este prin nimic justificată. În sfârşit, copierea *Codicelui Marţian* (BAR, ms. rom. 5485) după aşa-zisa *Păucenie* din secolul al XVI-lea se întemeiază pe constatarea că titlul omiliei pentru ziua de 8 noiembrie nu este identic cu cel al textului corespunzător din ediţia ieşeană. Argumentul nu este hotărâtor, câtă vreme se cunosc şi alte omilii manuscrise, copiate după *Cartea românească de învăţătură*, având titlurile modificate faţă de textul-sursă.

[17] Scarlat, *Tiparniţa*, p. 207.

[18] *Ibidem*, p. 208.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

evanghelice, şi nicidecum pe traducătorii acestora; nu puteau fi nişte obscuri traducători din Moldova sau Transilvania „dascalii besearicii noastre”.

În limba *Cazaniei* lui Varlaam s-ar putea observa şi unele particularităţi dialectale proprii graiurilor ardeleneşti, particularităţi care se regăsesc şi în textele rotacizante, traduse, după autor, în Transilvania de nord. Din rândul numeroaselor fapte de limbă prezentate spicuim câteva: africatele *dz* şi *ğ*, palatalizarea lui *f*, forma de plural *mânule*, desinenţa *-ure* la pl. neutrelor, vocativul *oame*, pron. nehot. *neştine*, formele paradigmei tari la perf. simplu (*dede, feci*), construcţiile fără *pre* la acuzativ, cuvinte de origine latină (*acicea, a cure, pedestru, rost*), slavonă (*ciudesă, gadină, milcui*), maghiară (*chelşug, hotnog, mântui*) etc[19]. Unele dintre particularităţile înşirate de Scarlat Porcescu nu se regăsesc în textele rotacizante şi, în acelaşi timp, nu sunt specifice în epoca veche numai Transilvaniei: forma de conj. *să aiub* (cu *u* epentetic), cuvinte ca *ascultoi*, *buăr, camai, chelşug, hotnog, săvai (să), sudariu, şopron* etc. Trecând însă peste acest aspect, trebuie să spunem că celelalte particularităţi prezentate sunt caracteristice graiurilor de tip nordic, întâlnindu-se în epoca veche şi în graiurile moldoveneşti[20]. Nu avem, prin urmare, nici un temei serios pentru a susţine existenţa unor ardelenisme în scrisul lui Varlaam, deşi, după cum vom vedea mai departe, o asemenea posibilitate a mai fost invocată în trecut.

În favoarea ipotezei expuse ar pleda şi unele realităţi transilvănene întâlnite în *Cartea românească de învăţătură*. Referirea la sârbi, nemţi şi cehi, într-un pasaj din omilia la Rusalii (CRV 45, 200^{v}), s-ar datora faptului că printre românii din Transilvania „trăiau sârbi, nemţi şi cehi”[21]. Mai mult decât atât: traducătorul acestei omilii, „ştiind că husitismul este o mişcare cehă, iar reforma o mişcare germană, a ţinut să arate că, la Ierusalim, cu prilejul acestei sărbători ... au fost prezenţi şi «sîrbii» care cunoşteau şi foloseau limba slavă, cum şi «nemţii»”[22]. Explicaţia, de-a dreptul bizară, se află în contradicţie cu realitatea, mult mai simplă. Pasajul amintit aparţine *Faptelor apostolilor*, cap. II, v. 9, prin sârbi, nemţi şi cehi traducându-se denumirile unor popoare din antichitate: parţii, medienii şi elamii. Această echivalare nu reflectă o realitate transilvană, ea întâlnindu-se, în acelaşi pasaj, şi în cea mai veche traducere moldovenească a *Apostolului* (ante 1618): „sârbeaşte şi nemţeaşte şi ceşeaşte” (BAR, ms. rom. 85, f. 2^{r}). Dar asupra cauzei care a determinat această transpunere vom reveni într-un viitor apropiat.

Altă dovadă care ne-ar îndrepta atenţia spre Transilvania ar reprezenta-o descrierea detaliată a roţii de tortură, întâlnită în omilia pentru ziua de 23 aprilie (comemorarea Sfântului Gheorghe). Acest mijloc de supliciu ar fi fost cunoscut

[19] Scarlat, *Tiparniţa*, p. 208–210.

[20] Vezi Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, şi Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman-Moraru şi Mirela Teodorescu, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* (coordonator Ion Gheţie), Bucureşti, 1997.

[21] Porcescu, *Tiparniţa*, p. 211.

[22] Porcescu, *Tiparniţa*, p. 211; Porcescu, *Cazania*, p. 199.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

„mai cu seamă în Transilvania, pe vremea orânduirii feudale”[23]. Şi de această dată autorul se înşeală, căci descrierea respectivă este preluată cuvânt cu cuvânt dintr-o omilie aparţinând lui Damaschin Studitul[24].

În concluzie, folosirea de către Varlaam a unor traduceri ardeleneşti este o ipoteză lipsită de orice suport faptic.

4. În făurirea ipotezei sale, Scaralat Porcescu a fost influenţat, ceea ce, de altfel, trece sub tăcere, de o opinie a lui Gavril Istrate, lansată în 1969[25]. Potrivit lingvistului ieşean, prin intermediul cărţilor traduse în Transilvania, Varlaam şi-ar fi însuşit o serie de trăsături dialectale proprii graiurilor din această provincie. Ar fi vorba de o influenţă manifestată numai la nivelul limbii, traducerea omiliilor tipărite în 1643 datorându-i-se în exclusivitate. Opinia Domniei Sale se sprijină pe patru particularităţi lingvistice.

Prima trăsătură invocată – formele de imperativ negativ, pers. 2. pl. în *-areţi, -ereţi, -ireţi* – este menţinută de Varlaam „în Cazania sa... întocmai ca în graiurile din Hunedoara şi Banat”[26]. Gavril Istrate se referă la situaţia de astăzi, dar fără a consemna prezenţa în zilele noastre a acestor forme verbale şi în Maramureş, Crişana, vestul Munteniei şi Oltenia[27]. Totodată, el neagă faptul că în trecut fenomenul ar fi avut o răspândire generală. Or, pentru a ne rezuma numai la Moldova, e suficient să arătăm că formele de imperativ prohibitiv de tipul *nu adunareţi, nu plângereţi* se întâlnesc, în afara traducerilor lui Varlaam[28], în *Molitvenicul* şi *Vieţile sfinţilor* traduse de Dosoftei[29].

Derivatele verbale fără *în-* (*bolnăvi, giunghia, griji, podobi, sănătoşi*) din ediţia ieşeană ar trebui, la rândul lor, considerate „ardeleneşti”[30], deşi în favoarea acestui punct de vedere nu se furnizează nici o dovadă. În realitate, în secolul al XVII-lea, derivatele cu *în-* sunt atestate alături de formaţii neprefixate în texte provenind din toate cele trei provincii istorice româneşti. Cele din Moldova ne oferă exemple fără prefixul *în-* pentru majoritatea cuvintelor invocate de Gavril Istrate: *bolnăvi* (Ureche, Neculce[31], Cantemir[32]); *giunghia* (M. Costin)[33], *griji* „îngriji” (Ureche, Dosoftei, Neculce)[34], *podobi* „împodobi” (Dosoftei)[35].

[23] Porcescu, *Tiparniţa*, p. 211.
[24] Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 346.
[25] *Permanenţe. Varlaam*, în „Cronica”, IV, nr. 1 (152), 4 ianuarie 1969, p. 7, 9.
[26] *Ibidem*, *op. cit.*, p. 9.
[27] Vezi Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 174.
[28] *Leastviţa sau Scara raiului de Ioan Scărarul*. Ediţie jubiliară dedicată Sfântului Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei autorul traducerii. Ediţie, notă asupra ediţiei şi glosar de Oana Panaite. Prefaţa şi revizuirea transcrierii interpretative de Eugen Munteanu, Iaşi, 2007, p. 71.
[29] Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1971, p. 142.
[30] Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.
[31] *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, 2007, p. 122.
[32] Ştefan Grosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1973, p. 190.
[33] DA, s.v. *junghia*.
[34] D.A. s.v. *griji.*
[35] DA, s.v. *împodobi.*

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

O influenţă ardelenească ar fi detectabilă în înlocuirea lui *î* prin *i*, în *atita, dinsul* şi *osindă*[36]. Exemplele reproduse trebuie însă examinate separat. După câte ştim, *atita*, dar şi *atiția* au fost înregistrate numai în *Cazania* lui Varlaam[37], nu însă şi în texte scrise în Transilvania. Nu credem că *dinsul*, care coexistă în scrierea lui Varlaam cu *dânsul* (mult mai des întâlnit) ar fi specific doar provinciilor ardeleneşti; în secolul al XVII-lea, fonetismul cu *i* apare şi în scrierile unor moldoveni: *dinşăi* (document din 1659)[38], *dinsile* (M. Costin)[39]. Cât priveşte *osindă*, în care trebuie să vedem probabil o formă hipercorectă, acesta se întâlneşte şi la Neculce[40]; cf. şi *osindi* într-un text moldovenesc din 1618[41].

În sfârşit, preferința lui Varlaam penru *întoarce*, în detrimentul lui *înturna*, ar reprezenta, de asemenea, o influenţă a textelor transilvănene[42]. Nici această observaţie nu se verifică, verbul *întoarce* fiind înregistrat destul de frecvent în trecut şi la alți scriitori moldoveni (Ureche, Miron Costin[43], Dosoftei, Cantemir[44]).

Din examinarea aşa-ziselor ardelenisme rezultă în mod clar că în limba *Cărții româneşti de învățătură* nu se pot constata urme ale lecturii unor scrieri elaborate ori traduse de ardeleni.

5. Dacă Varlaam nu a pus la contribuție un mai vechi corpus de omilii traduse în româneşte, cum se explică atunci informația transmisă de popa Urs din Cotiglet în legătură cu *Păucenia* lui Io Alexandru-Vodă din țara Moldovei? După părerea noastră, într-un mod foarte simplu. În manuscrisul care a servit drept sursă copistului s-a aflat negreşit şi *Măceniia svântului şi slăvitului marelui măcenic Ioan Novyi*[45] *de la Soceavă*, inserată în partea a doua a *Cărții româneşti de învățătură*. Textul respectiv conține o referire la „Io Alexandru, Voievoda", domnul țării Moldovei, care aflând de minunile săvârşite de moaştele sfântului, s-a străduit să le aducă la Suceava. Prezența numelui lui Alexandru cel Bun în cuprinsul omiliei precitate i-a creat popii Urs convingerea că întreaga colecție de omilii, aflată în izvodul pe care îl copia, a fost alcătuită în vremea acestui domnitor. De unde şi referirea sa la „păucenia lui Io Alixandru-vodă din țara Moldovei".

Astfel de identificări greşite se întâlnesc şi la alți copişti din trecut. Ne mulțumim să semnalăm una înregistrată într-un *Octoih* românesc, scris la jumătatea secolului al XVII-lea de popa Mihai, cunoscut copist hunedorean (ms. nr. 20 al

[36] Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.
[37] DA, s.v. *atât*, *atâta.*
[38] Ion Gheție, *op. cit.*, p. 141.
[39] Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], 1958, p. 316.
[40] DA, s.v. *osândă.*
[41] M. Gaster, *Chrestomatie română*. Vol. I, Leipzig, Bucureşti, 1891, p. 50.
[42] Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.
[43] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note şi glosar de Liviu Onu, Bucureşti, 1967, p. 96; Miron Costin, *Opere*, p. 112.
[44] DA, s.v. *întoarce*.
[45] Sl., în trad.: *cel Nou*.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)

bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba-Iulia şi Sibiu). La p. 197 a manuscrisului indicat se află textul intitulat behci†ni bw e£ᵛ[bkaᵐ, a¯+ ce^renÏe kirw [wea _rhmtdraᵛ deb_^cp „Sfetilnele cu <cele> 11 evanghelii, creaţia domnului despot Leon Preaînţeleptul”. Deasupra titlului, popa Mihai a adăugat explicaţia [^V^Ueca miʳqa e^ie^ᵈh „logofătul lui Mircea-voievod”. Copistul nostru luase probabil cunoştinţă cândva de *Pripealele* monahului Filotei (_ri_h[a ... ce^renÏe k£rx Ui[^©ea m^naga [^V^Uesa Qle¦aV^ mirqa e^ee^dt „Pripeale... creaţia lui Filotei monah, fost logofăt al lui Mircea-Voievod”)[46] şi, copiind *Sfetilnele cu stihirile celor 11 evanghelii*, deci tot nişte cântări bisericeşti ca şi *Pripealele*, şi-a reamintit de „logofătul lui Mircea-voievod”, creator de cântări bisericeşti. Şi astfel, prin glosa sa, el i-a atribuit împăratului bizantin Leon Preaînţeleptul (882–912) calitatea de logofăt al lui Mircea cel Bătrân.

UNE ŒUVRE IMAGINAIRE: *PĂUCENIA* D'ALEXANDRE, PRINCE DE MOLDAVIE

(Résumé)

Une note manuscrite de 1680 appartenante au prêtre Urs de Cotiglet fait mention d'une *Păucenia* (recueil d'omélies) datant de l'époque d'un certain Alexandre-Vodă de Moldavie. Cette *Păuceania* représente, pour Atanasie Popa et ses adhérents, la source principale de *Livre roumaine d'enseignement*, imprimé à Iaşi en 1643. Nous avons considéré inacceptable cette opinion, dépourvue des preuves bien fondées. La source de l'information transmise par le prêtre Urs se trouve même dans un texte appartenant à l'édition imprimée à Iaşi.

Cuvinte-cheie: *Cazania* lui Varlaam, surse textologice, *Păucenia* lui Alexandru-Vodă din Moldova.
Mots-clés: *Cazania* de Varlaam, sources textuelles, *Păucenia* d'Alexandre, prince de Moldavie.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

Marius Mazilu

VECHI ANALE PRIVIND ISTORIA ŢĂRII ROMÂNEŞTI DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

În colecţia de carte veche a Bibliotecii Academiei Române, sub cota CRV 118 + 119, se păstrează un exemplar aparte care conţine, legate laolaltă, două texte tipărite în anul 1700, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, la tipografia mănăstirii Snagov, al cărei egumen era la acea vreme Antim Ivireanul: *Învăţături creştineşti* şi *Floarea darurilor*, cărţi traduse în româneşte de ieromonahul Filothei după originalele greceşti aflate la Muntele Athos[1] şi îngrijite de Gheorghe Radovici, ucenicul viitorului mitropolit.

[46] BAR, ms. Sl. 209, f. 228ᵛ–229ʳ.
[1] Vezi şi Al. Duţu, *Cărţile de înţelepciune în cultura română*, Bucureşti, 1972, p. 21, p. 24; Ion Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, 1985, p. 389.

BDD-A488 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:44 UTC)